

VILADAMOR, Antoni (2007): *Història general de Catalunya*, vol. I-II. Edició crítica d'Eulàlia Miralles. Pròleg d'Eulàlia Duran. Barcelona: Fundació Noguera, I: p. 1-450; II: p. 451-970. (Textos i documents, 40-41).

Dins la col·lecció *Textos i documents* de la Fundació Noguera va aparèixer el 2007 en dos grossos volums (i paginació seguida) l'edició crítica, precedida d'estudi introductori, a càrrec d'Eulàlia Miralles de la *Història general de Catalunya* de l'arxiver barceloní Antoni Viladamor (c. 1529-1585) que havia restat manuscrita fins a la publicació en edicions incompletes i parcials en els segles XIX i XX. Ara,

Estudis Romànics [Institut d'Estudis Catalans], Vol. 32 (2010), p. 427-551

diguem-ho d'antuvi, a banda del treball contextual, el màxim rigor filològic presideix per primer cop la necessària posada a disposició dels investigadors del text de Viladamor.

L'aportació d'E. Miralles es basa en el treball realitzat per a la seva tesi doctoral, que defensà el 6 de novembre de 2001 i que havia dut a terme sota la direcció de la Dra. Eulàlia Duran (UB), en el marc d'un projecte de recuperació de textos historiogràfics catalans de l'Edat Moderna promogut per la mateixa Dra. Duran, qui ara prologa el treball de Miralles i el situa de manera il·luminadora en el seu context coetani i interpretatiu (p. 11-16). Es tracta d'un resultat que revesteix un caràcter especialment rellevant, si tenim en compte en quin estat es trobava no fa pas gaires anys la nostra historiografia d'època moderna, sobretot pel que fa a la possibilitat de disposar dels textos en edicions actualitzades i rigoroses. Ara tot plegat ha millorat i millora cada dia, i aquest n'és un exemple ben significatiu.

La trajectòria investigadora de l'autora, que és dilatada i experimentada, i que l'ha dut a passar per diversos projectes i centres de recerca, així com a implicar-se en l'anàlisi de fons documentals i arxivístics molt diversos del període de què tractem, l'havia equipada prèviament per una aportació com aquesta. La seva participació des de l'inici en les tasques del *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* (dir. E. Duran; vol. 1-4, IEC, 1998-2008) així com les diverses recerques al voltant de la figura i l'obra de Jeroni Pujadas, entre d'altres, li atorgaren un coneixement empíric de la llengua, dels materials disponibles i de les pràctiques escriptòries, de la producció catalana d'època moderna realment remarcable, que li permetrà en el futur de fer encara, com ja ha començat a fer –la recerca sol ser una cosa exponencial–, contribucions de més envergadura.

Certament, Miralles ja havia dedicat amb anterioritat treballs parcials, com en una aproximació en espiral, a la figura i l'obra conservada de l'arxiver reial A. Viladamor, com ara «L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques» (*Pedralbes*, 17(1997): 121-152) o «Antoni Viladamor i la *Història general de Catalunya*: la relació amb els seus coetanis i la repercussió de l'obra fins al segle XX» (*Recerques*, 40 (2000): 99-116), i ha continuat fent-ho després de la defensa de la tesi en articles, ressenyes, comunicacions a jornades i congressos. La seva intensa producció no s'ha limitat a Viladamor i a l'edició duta a terme (tot i el valor que té el terreny on hom fa les primeres armes), sinó que s'ha entès a Pujadas i al context sociocultural i historiogràfic en què es produeix l'aportació dels nostres historiadors i cronistes moderns.

Si entrem en el contingut i desenvolupament de l'obra, l'estudi introductor i que encapçala l'edició (p. 23-192) va precedir d'un breu prefaci de l'autora (p. 17-19) en què aquesta, a banda de consignar els habituals agraïments, reivindicava el personatge i reclama per als estudiosos de l'àmbit de la filologia l'estudi dels textos historiogràfics. No s'hi pot estar en desacord, naturalment, i menys per aquest període de la nostra cultura, per bé que el treball conjunt entre historiadors i filòlegs és el que, a parer nostre, donarà sempre resultats interpretatius més rodons.

L'estudi té dues parts ben diferenciades: l'autor (p. 23-81) i el text (p. 81-192). En tots dos, la profusió de base documental i de penetració analítica són destacables. La biografia de l'arxiver i secretari reial esdevingut historiador (Antoni), perfectament destriat de les ombres i ja no confós ni amb el pare (Joan) ni amb el fill (Antoni Joan), resta perfilada en tots els detalls fins ara dilucidables. Miralles rastreja l'origen de la confusió i la desentortolliga a partir de documents inèdits, ara per primer cop exhumats. En resta clarificada una nissaga d'arxivers i secretaris vinculats als Requesens-Zúñiga, que es feren càrrec en etapes successives (amb substituïts durant les minories d'edat dels fills, als quals poden designar hereus en el càrrec) de la direcció d'aquest gran centre documental, el «*Regium Barcinonense Archivum, quod* –en mots del pare Francesc Diago (1606)– *ingentis est fidei et in tota Europa celeberrimum*».

Miralles posa de relleu el funcionament de la figura d'arxiver, així com les vicissituds que es vivien en aquesta professió; la documentació conservada ens permet comprovar que sovint era atribuït als arxivers (de vegades amb certesa) el fet d'extraviar documents o no posar-los a disposició de l'autoritat o dels investigadors (sempre han tingut bec les oques!). El fet d'endur-se documents a casa, amb la finalitat de tenir més comoditat per extreure'n les còpies (manuals) que els eren sol·licitades, era la causa d'un cert desordre, del qual no s'escapa el mateix Viladamor. Aquest sol aspecte té ja molt d'interès.

Sinó que, a més, una recerca documental intensa permet omplir de contingut la trajectòria vital de Viladamor, distribuir-la en períodes, fixar les relacions amb el virrei o els Requesens, els càrrecs altres que ocupà (alcaid de Roses), els viatges i estades que féu a la cort o seguint el monarca i la seva dedicació a la història fins als darrers dies de vida (1585).

La segona part de l'estudi, destinada a detallar les vicissituds de la materialitat i elaboració del text, presenta en un primer apartat tots els manuscrits conservats (i l'edició) que ens transmeten el text i la seves relacions de filiació i la seva posteritat (p. 81-98). Miralles analitza el manuscrit Add. 24.418 de la British Library (A, fi s. XVI-inici XVIII), el 224 de l'Arxiu Episcopal de Vic (B, fi s. XVI-inici XVIII) i el 729-XI de la Biblioteca de Catalunya (BI, s. XVIII), procedent del canonge Jaume Pasqual i dels seus *Sacrae Cathaloniae antiquitatis monumenta*, així com l'edició parcial del canonge de Vic Jaume Collell (b, 1880). L'anàlisi detallada de la història externa de tots els elements, com hem dit, així com la recensió crítica del contingut que se situa a continuació (p. 98-108, errors comuns, errors conjuntius i separatius, lliçons equipol·lents) porta l'editora a determinar amb tota claredat les relacions entre ells i a concloure que cal basar-se en A (tot i no ser autògraf, però sí copiat en presència de l'autor o per algú proper), matisat per B en alguns casos. L'aparat crític de l'edició en donarà compte perfectament.

Els tres apartats següents són el nucli dur de l'estudi interpretatiu, un cop assentat el requisit filològic. Enfoquen, d'una banda, el perquè i el com, la gènesi i desencadenants de l'obra, així com les etapes de la redacció i l'estructura (i la clara reacció davant l'obra de l'aragonès Jerónimo Zurita) (p. 109-130). De l'altra, s'hi analitza amb què treballa l'historiador, les fonts i autoritats usades per Viladamor (p. 130-160). L'apartat final «Tradició i intenció» (p. 161-192) descriu amb finor el panorama historiogràfic en què cal inserir l'obra de Viladamor.

En aquest punt –com dic, el nucli dur– Miralles reprèn el món de relacions personals i professionals que ja havia insinuat en traçar la trajectòria vital de Viladamor, aprofundeix en la vida d'arxiver i en els contactes amb la història que el podien haver dut a proposar-se una obra com aquella, n'identifica els materials i mecanismes de construcció i perfila ben bé la singularitat de Viladamor en vist altres col·legues coetanis. És el punt clau perquè és la base interpretativa de l'obra que s'edita i garanteix que la podem comprendre en el seu sentit original i ple. És també on hi haurà sempre un marge per a les opinions, com és natural, per més que les de l'autora són ben fonamentades.

D'una banda, hi ha l'aspecte fàctic més directe. El 1564 les Corts acorden sol·licitar que es nomeni un cronista català –com ja tenia el Regne d'Aragó des de 1547 en la persona de Zurita i el seu *Anales*– amb la missió d'escriure una obra en llatí i una altra en català «perquè per falta de histories los fets y cosas antigues del Principat de Catalunya y Comptats de Rosselló y Cerdanya resten olvidats». Però som a 1585 i ha passat un temps; el capítol de cort no s'ha complert: el rei no ha nomenat cronista. Som en portes d'una nova convocatòria de Corts i és ben plausible que Viladamor miri de tenir enllestida l'obra per tal de poder-se presentar als diputats com la persona capaç de dur a terme aquesta tasca. Es ben probable que altres autors vagin treballar en la mateixa direcció contemporàniament.

Ara, per què no s'ha nomenat cronista, és cosa que ens hem de preguntar. L'escalada de tensió entre la monarquia i el seu representants a Catalunya (lloctinent, Audiència, el Sant Ofici), d'una banda, i la Diputació del General, de l'altra, és creixent al llarg del virregnat d'Hurtado de Mendoza (de qui Viladamor serà secretari) i Hernando de Toledo i fins a les torbacions de 1588. No sempre amb els dos bàndols definits, sinó també entre grups de pressió presents dins de cadascun d'ells, en un context de major participació de sectors socials en la «governació» de les institucions pròpies per mitjà de les juntes de braços i les divuitenes. Hi hagué moderats partidaris del diàleg i exaltats favorables a l'exteriorització del conflicte, partidaris del rei i de l'estat de coses que s'imposava, i defensors de les prerrogatives del General i de les *Constitucions*. Diputats que actuaren en la línia de la monarquia i del lloctinent són «auditats», diríem avui, a la sortida del càrrec, la Diputació no es deixa constrènyer a acceptar contrafaccions de les lleis pactades, cada cop més ignorades pel poder reial, arriba a haver-hi «tancades» de diputats, detencions...

És en el sí d'aquest context sociohistòric (difícil de caracteritzar en tots els seus aspectes en breus línies) que Antoni Viladamor, funcionari reial, amb vincles amb una família de l'alta noblesa (els Re-

quesens-Zúñiga, cada cop més allunyats dels interessos del país representats per les institucions catalanes) i amb la cort (freqüents viatges), que devia ser identificat pels diputats com la persona que, en l'exercici del seu càrrec, és cert, els havia fet arribar sovint els anys 70 requeriments del rei i del virrei, s'ofereix ara per escriure una història, de la qual ja els presenta un primer text (primera part de tres previstes, més una descripció geogràfica) que honori la terra i el seu passat, i no desplagui el rei, al qual es refereix amb deferència. Sembla que en aquesta tessitura hi ha encara preguntes que ens podem fer. Es veu com a intermediari entre dues posicions ideològicament antagòniques?

Viladamor, d'altra banda, reula als orígens més antics (l'Espanya primitiva i els orígens fabulosos) i aquí no hi ha originalitat si no és, com bé diu Miralles, en la manera com ho fa: es basa en els cronistes, aquests sí oficials, de Castella Ocampo i Morales (*by-pass* a Aragó i a Zurita, acusat de no ser prou explícit amb les glòries catalanes, tot i la recerca a l'Arxiu Reial) contrastant-los amb fonts catalanes, documents i històries (Beuter, Ponç d'Icard...). S'hi basa molt, en Ocampo-Morales, literalment de vegades (no és estrany aquest tipus de treball: cal basar-se en «autors aprovats», oficials): la cosa és poder disposar d'un text exhibible que relligui el prestigi dels orígens d'Espanya (cal recordar que el nom geogràfic és ara que vol esdevenir concepte polític) amb Catalunya, i la casa reial autòctona amb l'aleshores regnant. En aquest procés altres faran altres coses (dissenyar una galeria de retrats reials, per exemple). Si la representació simbòlica que significa la història forma part del joc polític, és que hom creu encara que és possible congraciar-se el rei per damunt de la tensió amb els seus funcionaris? Probablement és que malgrat la tensió, encara no és «pensable» en les mentalitats del moment cap solució al marge de la corona. I el que hom es proposa és relligar el país a la corona. L'enfrontament encara haurà de créixer més per adonar-se que no és possible la conciliació. El 1588 hi ha un primer esclat però el 1591 un altre, i tot plegat ha estat situat en l'escalada ideològica que durà als fets de 1640.

Ens trobem, certament, al bell mig del procés que duu la historiografia catalana a un canvi decisiu. No és el monarca, allunyat del país, qui fa fer cròniques, sinó que simplement se li demana aprovació per a disposar d'un cronista, per tal que «la terra» pugui tenir història. Dit d'una altra manera, la institució que representa «la terra», la Diputació del General, enfortida fiscalment en els darrers anys i políticament més conscient de la seva missió (sigui aquesta interpretada com a defensa d'interessos d'uns grups determinats o bé, progressivament, articulació dels de capes cada cop àmplies del país), necessita textos justificatius de les seves posicions, cal sustentar històricament el pes (que cada cop és menor) de les institucions pròpies enfront de les pretensions reials. Cal tenir present que les dissensions constants duen a la consciència clara que es dona un divergència creixent entre els interessos i orientacions de la monarquia i els de la Diputació. El país es veu cada cop més excèntric en relació amb les orientacions centrals de la monarquia.

Viladamor se singularitza, doncs, pel fet de ser el primer a tenir enllestida un part de l'obra però no per anunciar la resta com un avís a navegants (posar la mel al llavis o impedir de ser trepitjat?). El mateix fa l'erudit coetani Francesc Calça el 1588 en fer imprimir amb el senyal del General a davant, la creu de Sant Jordi, el primer llibre del seu tractat *De Catalonia*, a l'espera que el suport institucional, econòmic, li permeti prosseguir. Els arguments són molt similars. I els continguts parcialment també. Calça optà per la reflexió etimològica i anuncià una extensa descripció geogràfica (represa després pel P. Gil, que veié els seus llibres no impresos).

D'altra banda, Viladamor i Calça són també candidats a autors d'una obra coetània, amb més tons d'oficialitat, l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona*, que acompanyarà les *Constitucions de Catalunya* en la compilació de 1588. Diversos elements de judici permeten decantar-se per aquest, mentre que n'hi ha d'altres que farien inclinar-se per Calça, sense que es trobi de moment un desllorigador: no hi fa res que el 1585 vagi morir Viladamor, ja que els fets narrats, on es filustren algunes detalls obsessius de Calça i esdeveniments en què Viladamor pogué participar personalment, acaben el 1583).

Val la pena recordar, perquè és un rerefons present, que la figura de cronista restà sense cobrir almenys fins a la segona meitat del XVII (després dels fets de 1640-52): tot i que se sol esmentar sempre Pau Ignasi de Dalmases al XVIII, el cert és que Joan Gaspar Roig i Jalpí n'exhibia en les seves obres el

títol i un nomenament reial de 1673. Aquest aspecte plana sempre en els treballs sobre historiografia del període i demana una clarificació definitiva.

Arribem al final, no sense detallar els apartats que completen l'edició. Hi trobeu un apartat explícit de criteris d'edició i fonts (p. 193-204), on es descriu molt bé com s'ha disposat el material (les diverses parts de l'aparat crític, per exemple) i per què s'ha fet així. L'edició crítica s'allarga de les pàgines 205-440 del volum I i 455-827 del II i ens permet assaborir de primera mà l'estil viladamorià (no «vilamadorià», p. 174). A continuació un extens apèndix documental (v. II: p. 828-881) dóna solidesa a les dades que s'han anat aportant, especialment en l'apartat biogràfic. Hi ha –felicitem-nos-en– índex de noms i llocs (p. 883-[924]), sempre tan útil (hi manca paginació i títol corrent a les p. 884 i 924). Tanquen l'obra el llistat de manuscrits i documentació d'arxiu consultats (p. 925-927) i una bona bibliografia (p. 929-960), sobre la qual no podem deixar de dir que el fet que es trobi a la fi del segon volum de l'obra en dificulta molt la consulta mentre hom llegeix l'estudi introductori; hauria estat molt millor trobar-la, com en altres ocasions, a la fi d'aquest, en el volum I. Igualment podem dir per experiència que en treballs extensos com aquest l'índex inicial sense numerar de vegades complica saber en quin dels nivells de profunditat ens trobem.

La sensació és molt agradable, en acabar de llegir el conjunt. Un procés de constant aprofundiment, en espiral, ens duu a través de l'estudi introductori a una lectura comprensiva del text de Viladamor. I obre perspectives d'anàlisi i noves preguntes sobre aquest i sobre textos similars. Un pas més per conèixer més aprofundidament la historiografia catalana moderna des de les seves mateixes bases, els textos; en aquest cas el de Viladamor, al qual ens permet aproximar-nos el bon treball realitzat per Eulàlia Miralles, ple de rigor filològic, com dèiem, i de finor interpretativa.